

Un text de Villangómez d'interès sociolingüístic

per Enric Ribes i Mari

En el conjunt del llegat que Marià Villangómez va deixar a l'Institut d'Estudis Eivissencs hi ha un text ben interessant, catalogat amb la signatura C-108 R-279, d'alt contingut sociolingüístic, que els amics Antoni Ferrer Abárzuza i Fanny Tur ens feren arribar a les mans. Es tracta d'un document manuscrit, en castellà, de 1957, destinat a Isidor Macabich, tot i que és ben possible que el poeta no l'hi arribàs a lliurar mai, atès que entre la documentació del canonge arxiver que es conserva no hi ha cap referència a aquest text de Villangómez i, de fet, fins i tot sembla inacabat. En aquest text, el poeta deixa clares moltes de les seues idees i fa palès que, tot i que aleshores la Sociolingüística a les Pitiüses estava a les beceroles, ja era perfectament conscient de la situació del català i de quina responsabilitat assumia en la tasca de recuperació de la llengua. En aquest article transcrivim aquest text i el comentam.

1. El context

El 1957 l'Editorial Selecta, de Barcelona, va publicar *Llibre d'Eivissa*, una autèntica guia d'Eivissa que portava com a subtítol, a l'interior, *Paisatge – Història – Antologia*. Aquest llibre contenia una primera part dedicada a la història i el paisatge, i una segona part que contenia una antologia de la poesia i de la prosa eivissenca. Aquesta obra seria l'embrió de l'exitosa edició del llibre *Eivissa. La terra. La història. La gent*, publicat per la mateixa editorial el 1974.

Doncs bé, el llibre rebé bones crítiques a Eivissa. El 24 de novembre,

Portada del *Llibre d'Eivissa*, de Marià Villangómez, que publicà l'Editorial Selecta de Barcelona el 1957.

Diario de Ibiza publicava una «Nota bibliográfica» signada per F. (possiblement el seu amic Enric Fajarnés Cardona), en què es deia, per exemple, que «[...] vemos, además, una muestra de la voluntad esclarecedora con que se acerca a nuestros particularismos la nueva intelectualidad ibicenca, crecida sin prejuicios y alimentada en las corrientes universales de la cultura». Aquell mateix any, a la revista *Ibiza*, que en la seua segona època ja editava l'Institut d'Estudis Eivissencs, aleshores en castellà, apareixia una ressenya laudatòria del llibre de Villangómez, escrita pel seu amic Cosme Vidal Llaser.

El dijous 19 de desembre, però, el canonge Macabich, a la secció «De

la tierra» que publicava habitualment a *Diario de Ibiza*, escriu un comentari sobre el mot *mica* i els seus diminutius *micó*, *miconet*, *miquiu*, *miconiu*, *micoi*. Fins ací, res de particular. Macabich n'assenyala breument l'etimologia i en defensa la correcció. Però el canonge aquesta vegada va molt més lluny i afegeix: «¡Ah! Y no se preocupe mucho por si este y otros vocablos perfectamente catalanes se usan o no en la ciudad o... en Barcelona. Si son vivos y de legítima construcción, no hay porque dejarlos, ni aún en el habla escrita. Por más que se apele a la unidad del idioma y al catalán literario. En este último caso, podrá prescindirse, como es natural, de verdaderos dialectalismos. Pero sin adoptar a título de purismo literario (y con mengua de espontaneidad y calor), expresiones giros que no son, en fin de cuentas, más que un argot... de "las ramblas"». Puede decir y escribir eso de un «micó», como resulte apropiado, cuando y donde le plazca. *Nosotros somos... nosotros*. A mucha honra.¹

Les esquetes del canonge foren interpretades per Villangómez i pels seus amics com un atac personal. El poeta se sentí ofès i és aleshores que escriu el text que ens ocupa, tot i que possiblement s'ho repensa i ni l'acaba ni l'arriba a lliurar mai a Macabich. El manuscrit fa palès que és un text producte de la reflexió, amb múltiples correccions i amb frases intercalades entre línies, i mostra el profund disgust que causà en Villangómez l'escrit

1. Les cursives del text citat són nostres.

De la tierra

Dice un amigo: En una fonda oí decir a un campesino: «Si em daseu un micó de pa... ¿Qué es eso de un «micó»?

—Pues, sencillamente; u no de los diminutivos de «mica» (del latín «mica», con el mismo sentido). U no poco de pan. U no paquito de... la que sea. Es vocablo, «un micó», que sólo se usa, ni parecer, en Ibiza; pero que es muy legítimo y no sin gracia. Con propios diminutivos o intensivos: «un mi conet», «un miquliu», «un miconiu», «un micoi»... Lo mismo en sentido físico que moral: «Espérem un micó», o sea un corto tiempo, unos instantes. — «¿M' estimes?» «Un micó». — «Li va dar un micoi de sobressada»...

¡Ah! Y no se preocupe mucho por si este y otros vocablos perfectamente catalanes se usan o no en la ciudad o... en Barcelona. Si son vivos y de legítima construcción, no hay porque dejarlos, ni aún en el habla escrita. Por más que se apele a la unidad del idioma y al catalán literario. En este último caso, podrá prescindirse, como es natural, de verdaderos dialectalismos. Pero sin adoptar a título de purismo literario (y con mengua de espontaneidad y calor), expresiones giro que no son, en fin de cuentas, más que un argal... de «las ramblas». Puede decir y escribir eso de un «micó», como resulte apropiado, cuando y donde le plazca. Nosotros somos... nosotros. A mucha honra.

Saill...

cio

Paris,

seja de

Gaihard,

blea Na

za sobre

Gailla

reunión

OTAN p

sentar su

Lo vol

jueves y

gane fác

Jef

Se rec

fundizar

te permis

mo, la

I. M.

Otro novetel interent...

del canonge arxiver. De fet, sabem que per aquesta feta Villangómez i Macabich varen estar molt de temps sense parlar-se, i que el poeta considerava que allò ultrapassava una simple anècdota, ja que ho havia comentat a amics en diverses ocasions. Villangómez se sentia dolgut. Felip Cirer, per exemple, en comentar les seues converses amb el poeta, s'hi refereix amb aquestes paraules: «[...] Macabich va publicar una nota a *Diario de Ibiza* on deia que era escrit en un català de la Rambla i escrit per un mal eivissenc» (Cirer 2003: 172).

Que la cosa venia de lluny ho demostra aquesta mateixa interpretació que fa Villangómez de l'escrit de Macabich: se sent acusat de «mal eivissenc». L'escrit de Villangómez permet entreveure que les posicions de tots dos respecte de la llengua estàndard eren enfrontades, especialment pel que feia al lèxic, però també quant a la morfologia. Un exemple evident n'és el mot *cementiri* o *cementeri*, que comenta Villangómez en el seu text i que ja havia estat motiu d'un article de Macabich a la seua secció «De la tierra» del *Diario de Ibiza* (Macabich 1965, IV: 395).² Aquest es mostrava partidari d'usar, en tot

cas, la forma eivissenca *cementeri*, mentre que Villangómez, el 1947, ja havia publicat a la revista *Ibiza* el seu poema «Cementiri rural», que més tard integraria l'aplec de poemes *Els béns incompatibles*. Que la dualitat *cementiri-cementeri* havia format part de les seues discussions i posicions enfrontades, ho fa palès el manuscrit de Villangómez.

En el rerefons de l'enfrontament hi devia haver, també, ben segur, una posició diferent davant la llengua estàndard i la normativa en què es basava. Cal no oblidar que Macabich havia estat un fervent seguidor i col·laborador d'Antoni Maria Alcover, mentre que Villangómez, com ell mateix reconeix, era seguidor de Fabra: havia adquirit la seua gramàtica el 1931, i es regia pel *Diccionari català-castellà i castellà-català* de Rovira i Virgili i pel *Diccionari ortogràfic abreujat*, del mateix Fabra. En paraules seues: «En els meus versos anava abandonant el dialectalisme per una llengua més general». En els casos dubtosos, Villangómez consultava el seu amic Aquilí Tur, deixeble de Pompeu Fabra (Villangómez 2000: 178). Vet ací, doncs, un dels elements on devia raure la diferen-

Article d'Isidor Macabich publicat a la seua secció «De la tierra», del *Diario de Ibiza*, el 19 de desembre de 1957.

cia de criteris entre tots dos, ja que és ben coneguda l'opinió divergent d'Alcover i Fabra respecte del procés de normativització del català.

I, en un pla més humà, cal no descartar que Macabich se sentís gelós del pes intel·lectual i literari que anava adquirint el poeta en la societat eivissenca de mitjan segle XX. Villangómez, que d'estudiant havia rebut classes particulars de llatí del canonge i que havia estat presentat en societat com a poeta per Macabich, ara començava a ser reconegut per la seua obra lírica, tant a les illes com al Principat. És ben possible, doncs, que qui n'havia estat mentor, ara se sentís desplaçat per un alumne que l'avantatjava. De fet, Villangómez fa palesa l'actitud egocèntrica del canonge en la primera etapa de l'Institut d'Estudis Eivissencs (Cirer 2003: 172).

2. L'actitud sociolingüística del poeta

La Sociolingüística ni tan sols havia nascut com a ciència. El primer que va usar el terme *Sociolingüística* o *Sociologia del Llenguatge* va ser l'americà Haver C. Currie, el 1949. I el 1953 un altre nord-americà, Uriel Weinreich, publicava un treball important, *Languages in contact*, que és considerat l'inici de nombrosos estudis que conformarien la nova disciplina. De fet, s'ha convingut a datar el 1964 com a començament oficial de la Sociolingüística (Mollà & Palanca 1987: 16). Per tant, quan Villangómez escriu aquest text la Sociolingüística just està en els seus inicis, i encara havia d'arribar a arrelar a les nostres terres. Tanmateix això no impedeix que el poeta ja sigui conscient de la situació en què es troba la nostra llengua i que tengui assumits com a propis conceptes que la Sociolingüística anirà descrivint i definint.

2.1. La comunitat lingüística. Segons la *Declaració Universal de Drets Lingüístics* (DUDL), la comunitat lingüística és «[...] tota societat humana que, assentada històricament en un espai territorial determinat, reconegut o no, s'autodivulga com a poble i ha desenvolupat una llengua comuna com a mitjà de

2. Concloïa Macabich: «Escriban en Cataluña *cementiri*, si les place, de acuerdo con su actual pronunciación barcelonesa. Pero nosotros, que seguimos conservando viva la forma *cementeri*, estimo que hemos de mantenerla por escrito en toda referencia a nuestra tierra. Y podemos usarla en cualquier otra circunstancia, en catalán literario, sin tilde dialectal».

comunicació natural i de cohesió cultural entre els seus membres. Amb la denominació de *llengua pròpia* d'un territori es fa referència a l'idioma de la comunitat històricament establerta en aquest territori» (art. 1.1). Doncs bé, Villangómez té clara la seua pertinença a la comunitat lingüística catalana: «Yo escribo en catalán porque soy ibicenco, y no me considero ajeno a la lengua del "Institut" y de Fabra. Al escribir, no dudo entre el ibicenco y la lengua común; [...]. Yo no renuncio a nada de esta lengua total, porque creo que un barcelonés, un leridano, un valenciano, un mallorquín y un ibicenco hemos de considerar todo el catalán como de cada uno de nosotros».

2.2. *Els drets lingüístics*. La DUDL contempla com a drets lingüístics individuals i inalienables, entre d'altres, el dret a ser reconegut com a membre d'una comunitat lingüística, el dret a l'ús de la llengua en privat i en públic, el dret a l'ús del propi nom, el dret a relacionar-se i d'associar-se amb altres membres de la comunitat lingüística, el dret a mantenir i desenvolupar la cultura pròpia... i entre els drets col·lectius, el dret a l'ensenyament de la pròpia llengua i cultura, el dret a disposar de serveis culturals, el dret a una presència equitativa de la llengua i la cultura de la comunitat en els mitjans de comunicació, el dret a ser atesos en la llengua pròpia en els organismes oficials i les relacions socioeconòmiques (art. 1.2). Difícilment podia expressar Villangómez amb claredat crítiques a la situació de la llengua catalana en l'Espanya franquista dels anys 50, i encara menys dirigint-se a un personatge ben integrat al règim, com era mossèn Isidor Macabich, però sí que indirectament hi fa una velada referència: «Si la lengua catalana hubiera tenido un desarrollo normal, como el castellano, hoy hablaríamos el

ibicenco y escribiríamos en una lengua literaria sin ningún resquemor». Evidentment, en la comparació amb el castellà queda clar què és per a Villangómez el desenvolupament *normal* d'una llengua.

2.3. *La cohesió de la comunitat lingüística*. Entre els factors de cohesió o estabilitat de la comunitat lingüística, hom sol considerar el valor instrumental de la llengua, la capacitat de reemplaçar les pèrdues lògiques de tota comunitat amb noves aportacions i la compartició d'un mateix univers d'actituds lingüístiques, d'unes normes d'ús consensuades i d'uns símbols acceptats com a identificadors de la comunitat. Òbviament, la situació socio-

lingüística d'una llengua no és la mateixa pertot arreu, sinó que és diferent segons els territoris. En el cas d'Eivissa, on la consciència de pertinença a la comunitat lingüística catalana era –i és encara– feble, Villangómez se'n lamenta. Així, li retreu a Macabich la seua escassa consciència: «Vd. se lleva un disgusto si cambio una e por una i o una a por una e y escribo "cementiri" o "mengem"; pero no se molestará en absoluto si en vez de esta última palabra escribo "comemos". ¡Nosotros somos nosotros! Y lo seguiremos siendo aunque cambiemos totalmente nuestra lengua por otra. En cambio, si aceptamos las formas catalanas, próximas, parece que

C-1078
R-379

Mi querido don Isidoro:

Aunque nos vemos casi todos los días, creo que explicaré mejor por escrito ^{el asunto de} lo que quiero ~~decir~~ ^{compartirme}. No sea que no he vacilado al escoger la lengua para esta carta. Me decido por la castellana. Vd. se ^{lleva un disgusto} molesta si cambio una e por una i o una a por una e y escribo "cementiri" o "mengem"; pero no se molestará en absoluto ni en vez de esta última palabra escribo "comemos": ¡Nosotros somos nosotros! Y lo seguiremos siendo aunque cambiemos totalmente nuestra lengua por otra. En cambio, si aceptamos las formas catalanas, ^{que} próximas, parece que ^{hemos de} reneque de nuestra personalidad. Ya sé que el caso no es exactamente el mismo, pero en el fondo hay una gran similitud.

¿Como escribiría Vd., don Isidoro: "Ahor a la tarda unig ~~un~~ un home que es un menjar d'isset llengües i es un beure un got d'aigua buix d'un ametler" o "Ahor ^{en} la tarda unig beure un home que es un menjar d'isset llengües i es un beure un got d'aigua d'uvell un ametler"? ¿Como pronunciaría la e tónica de "beure", neutra o abierta? Pero la pregunta es ociosa. ^{lo} Vd. ^{lo} escribiría y pronunciaría ^{de la primera manera,} porque ¡nosotros somos nosotros! Es decir, ^{en este caso,} de la ciudad, frente al campo. Bien, el ejemplo es exagerado. Pero tiene para hacer ver que la lengua puede subdividirse todo lo que se quiere.

hemos de renegar de nuestra personalidad».

2.4. *La variació lingüística.* Villangómez és perfectament conscient de la variació diatòpica o geogràfica (dels dialectes), així com de la funcional (dels registres). Primer remarca que sempre es poden establir diferències dialectals entre un lloc i un altre, per exemple entre la parla de Vila i la de la pagesia: «¿Como escribiría Vd., don Isidoro: “Ahir a la tarda vaig vore un home que es va menjar desset llengües i es va beure un got d'aigua baix d'un ametler” o “Ahir en sa tarda vaig veure un home que es va menjar disset llengos i es va beure un got d'aigo davall un ametller”? ¿Y como pronunciaría la e tónica de “beure”, neutra o abierta? Pero la pregunta es ociosa. Vd. lo escribiría y pronunciaría, siguiendo sus principios, de la primera manera, porque nosotros somos nosotros! Es decir, en este caso, de la ciudad, frente al campo o una parte del campo. Bien, el ejemplo es exagerado. Pero sirve para hacer ver que la lengua puede subdividirse todo lo que se quiera».

I després posa l'accent en l'ús de la llengua comuna o literària per a les funcions més formals: «Algunos escritores se han distinguido en esta tarea de ir haciendo una lengua culta, literaria, unificada, lo que se ha llamado la “llengua comuna”: Verdaguer, con su genio lingüístico, en primer término; luego los mallorquines, Carner y otros. En esta lengua se han aceptado formas de todas las comarcas, y tras muchas luchas, forcejeos y discusiones, se ha llegado a un catalán común y literario, apto para cualquier cultivo, si no definitivo, muy preciso y reglamentado. [...] No se trata —la frase es desgraciada— de un catalán de las Ramblas. Un barcelonés diría “aixís”, “llenga”, “n'hi han dugues”. El escritor de Barcelona tiene que sacrificar muchas formas que le son habituales. [...] Ya sé que aquí tenemos palabras y formas tan antiguas o más que las suyas, y que nuestra lengua es tan catalana como la suya, y que está tan bien dicho “anàsem” como “anéssim”. Pero si se ha impuesto literariamente esta

última forma, no tengo ningún inconveniente en utilizarla. Pero hablo de “ellos” y de “su” catalán, y no están entre sí menos separados que nosotros del continente. Los ibicencos estamos tan cerca, por lo menos, del catalán oriental (de Barcelona), como los barceloneses del occidental. Un leridano dirá “lo carro”, pero renunciará a los particularismos y escribirá “el carro”; así lo han hecho poetas como Agelet i Màrius Torres».

2.5. *La llengua estàndard.* És el que Villangómez anomena *llengua literària o comuna* —aleshores encara no estava en voga l'expressió *llengua estàndard*, molt més moderna i vinculada a l'ús de la llengua en l'ensenyament i en els mitjans de comunicació de masses—. Per tal de contextualitzar encara més aquest apartat, convé aclarir que en el procés de creació de l'estàndard català, el 1957 les fases de selecció i de codificació encara no estaven prou consolidades. En el procés de selecció, les normes de Fabra, que podrien haver conduït a

un model unitarista que ni ell mateix desitjava, el 1932 havien estat adaptades i acceptades pels intel·lectuals i escriptors valencians (*Normes de Castelló*). I el 1968 Francesc de B. Moll acabà de consolidar el model composicional o compositiu del nostre estàndard amb la corresponent adaptació al català insular, amb la seua *Gramàtica catalana referida especialment a les Illes Balears*. Si fa no fa, això mateix faria Villangómez en les dues edicions del *Curs d'iniciació a la llengua* (1972 i 1978), ara cenyint-se a les Pitiüses. De la mateixa manera, el procés de lexicació —elaboració de l'inventari lèxic amb l'especificació del significat exacte de cada mot— pràcticament se circumscriu al *Diccionari de Fabra*, que era un diccionari *general*, i per tant només incloïa els mots d'ús més general de la llengua. El desembre de 1957, quan Villangómez escriu el text que ens ocupa, ni s'havia publicat el *Diccionari català-valencià-balear* (1926-1968), d'Alcover i Moll, ni molt menys en-

Un fragment ben eloqüent del manuscrit de Villangómez, en el qual mostra la seua clara consciència de pertinença a la comunitat lingüística catalana, sense reserves de cap tipus.

Al escribir, no dudo entre el ibicenco y la lengua común; más he vacilado entre el catalán y el castellano. Sólo el amor a "mi" lengua me ha decidido por el primero. Vd. ha puesto todo su amor en el dialecto insular. No ha querido ampliar ni ámbito de ^{visión} ~~visión~~; no ha querido amar, como yo, todo lo catalán, como si fuese propio. Yo no renuncio a nada de esta lengua total, porque veo que un barcelonés, un leridano, un valenciano, un mallorquín y un ibicenco hemos de considerar todo el catalán como de cada uno de nosotros.

Si la lengua catalana hubiera ^{tenido un desarrollo nor-} ~~suficiente~~ ^{mal,} como el castellano, hoy hablaríamos el ibicenco y escribiríamos en esa lengua literaria sin ningún resquemor. Así lo hace un andaluz al escribir en castellano. Pondría por nuestro orgullo en tener algunos buenos poetas, como los andaluces tienen a Machado, Alberti y Juan José, y no perderíamos toda nuestra pasión patriótica y toda nuestra

cara el monumental *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (1980-1991), de Joan Coromines. No ens ha d'estranyar, doncs, que variants lèxiques que avui no despertarien cap polèmica aleshores esdevinguessin motiu de fricció i d'enfrontaments. Feta aquesta breu –però necessària– contextualització, ja podem entrar en el comentari, tot assenyalant-ne diversos aspectes.

a) *La llengua estàndard com a model de referència.* És això mateix el que fa Villangómez amb el que ell anomena *llengua comuna*, prendre-la com a model, alhora que rebutja escriure dialectalment: «Vd. [es dirigeix a Macabich] se ha inclinat, con perfecto derecho, por una poesía dialectal, frente al catalán académico que yo he cultivado. Algo semejante a lo que Vd. con sus “Dialectals”, hizo Gabriel y Galán con sus “Extremeñas”. [...] Obrando de este modo, tendríamos cien maneras de escribir el castellano, doscientas de escribir el francés, quinientas el italiano. ¡Qué confusión! Pero los escritores que cultivan estas lenguas han renunciado a sus formas regionales, tan legítimas como las ibicencas, y han escrito en una lengua única, para todos. Mejor dicho, la lengua se ha ido formando con las aportaciones de todos, escritores, gramáticos y académicos». I deixa ben a les clares la seua valoració personal de la tasca normativitzadora i unificadora de Fabra i de l'Institut d'Estudis Catalans, quan diu que «[...] En esta lengua se han aceptado formas de todas las comarcas, y tras muchas luchas, forcejeos y discusiones, se ha llegado a un catalán común y literario, apto para cualquier cultivo, si no definitivo, muy preciso y reglamentado. El trabajo, como Vd. sabe, ha sido enorme, pero muy inteligente, y hoy se han aceptado sus resultados unánimemente».

b) *La llengua estàndard com a cohesionadora d'una mateixa comunitat lingüística.* Villangómez nega un dels tòpics més estesos popularment, el de la suposada llunyania entre l'eivissenc i la llengua estàndard: «Los ibicencos estamos tan

cerca, por lo menos, del catalán oriental (de Barcelona), como los barceloneses del occidental». I encara diu, ben clarament: «Yo acepto que nos conquisten lingüísticamente de nuevo, en favor de una unidad».

c) *La llengua estàndard com a element de seguretat dels parlants.* Villangómez admet l'autoritat de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans i s'adhereix a la norma, sense empatx: «Ya sé que aquí tenemos palabras y formas tan antiguas o más que las suyas [del Principat], y que nuestra lengua es tan catalana como la suya, y que está tan bien dicho “anàsem” como “anèssim”. Pero si se ha impuesto literariamente esta última forma, no tengo ningún inconveniente en utilizarla».

2.6. *Actitud contrària als prejudicis lingüístics.* Un dels prejudicis lingüístics més habituals consisteix a identificar la varietat estàndard amb la del dialecte central. Aquesta identificació, que comporta pensar que els parlants del dialecte central ho fan *en català*, mentre que els d'altres zones ho fan *en dialectes del català*, causa rebuig entre molts parlants, i sens dubte en causava a Isidor Macabich. Villangómez, però, es mostra en desacord amb aquesta idea quan afirma que el català estàndard no és català «de les Rambles» i que un barceloní també ha de renunciar a variants dialectals per adaptar-se al model normatiu de llengua. I un altre dels prejudicis lingüístics ocasionats per una situació de minorització és l'actitud que adopten alguns parlants en sacralitzar la defensa de l'ús, en tots els casos, d'alguns trets de caràcter molt local, enfront de les formes més comunes. És un dels aspectes en què es focalitza l'enfrontament entre Macabich i Villangómez. Mentre el primer posava l'accent en l'ús de formes eivissenques, Villangómez es mostra molt més obert i crítica el canonge (vegeu el text reproduït al punt 2.3, *supra*). A més, defensa la normalitat d'usar un variant formal de la llengua: «Si la llengua catalana hubiera tenido un desarrollo normal, como el castella-

no, hoy hablaríamos el ibicenco y escribiríamos en una lengua literaria sin ningún resquemor. Así lo hace un andaluz al escribir en castellano. Pondríamos nuestro orgullo en tener buenos poetas, como los andaluces tienen a Machado, Alberti o García Lorca, y no pondríamos toda nuestra pasión patriótica y todo nuestro prestigio en decir “cementerí” en vez de “cementiri”. ¿Es que es menos andaluz García Lorca que los hermanos Quintero, que escribieron tanto en andaluz? Y observe que estos escribieron dialectalmente sus comedias».

2.7. *Lleialtat versus deserció i autoodi.* Weinreich (1979: 99) encunyà aquests dos conceptes. El de *deserció lingüística* o *autoodi*, per enquadrar les actituds i els comportaments dels membres del grup en regressió, que tenen tendència a abandonar l'ús de la seua llengua i a atribuir-li característiques negatives. Per contra, el de *lleialtat lingüística* fa referència a actituds i comportaments contraris a canviar a l'altra llengua o favorables a mantenir la seua lliure d'interferències i prestigiada socialment. Són les actituds contraposades de Macabich i Villangómez, si fa no fa, tal com es mostren en l'escrit d'aquest, i que, per òbvies, ja no reproduïm. De fet, Villangómez explica que escriu el text en castellà, perquè així no molesta al canonge, mentre que sí que ho faria si l'escrigués en català.

2.8. *Estàndard i subestàndards.* Tot i que no es fa palès en aquest text de Villangómez, ell sempre ha fet ús, en la seua obra poètica, d'un estàndard que pren com a base el català central, especialment en la morfologia verbal, com també defensa en l'escrit. Tot i això, en la pràctica va usar també el que alguns anomenen subestàndard balearic, o fins i tot, en el seu cas, l'eivissenc. Tot i que totes les formes estandarditzades –sigui en el lèxic o en la morfologia, nominal o verbal– estan admeses igualment per la Secció Filològica de l'IEC, sense cap tipus de jerarquització entre elles, alguns lingüistes parlen d'un estàndard (el que pren com a base el dialecte central) i de subestàn-

dards (adaptacions de l'estàndard als dialectes valencians i baleàrics) (Joan 2000: 69).

Això mateix explica algunes actituds lingüístiques: el 2004, el text del que havia de ser la constitució europea fou motiu de polèmica; els governs català i valencià no es posaren d'acord en un text consensuat, malgrat els esforços de la part catalana per aconseguir-ho; davant l'evidència que el govern valencià havia presentat el seu propi text en valencià (en l'estàndard valencià), el govern que presidia Pasqual Maragall decidí enviar a les institucions comunitàries el mateix text, però canviant el nom de la llengua, *valencià*, per *català*. Aquest fet va motivar la indignació de Joan Martí i Castell, aleshores president de la Secció Filològica, que fins i tot escrigué un article en premsa. L'article, però, expressava la seua opinió personal –i ben segur que la d'altres membres de la Secció Filològica–, però no l'opinió de la Secció, com a òrgan col·legiat, perquè no hi ha cap acord que consideri l'existència d'un estàndard (de primera) i de subestàndards (de segona), sinó que es considera que el català té un estàndard composicional, que integra totes les variants regionals, per més que predominin, per raons demogràfiques i d'altre tipus, les del central.

Dit això, val a dir que l'ús que va fer Villangómez de l'estàndard es correspon amb la primera idea.

3. Conclusions

En definitiva, ens trobam davant un text de Marià Villangómez que, més enllà del fet anecdòtic que possiblement no el va arribar a lliurar a Macabich, mostra les seues idees sociolingüístiques, fins i tot quan aquesta nova ciència tot just acabava de néixer i a les nostres terres pràcticament només era coneguda en àmbits universitaris. I no només idees de caire sociolingüístic, sinó, sobretot, una actitud de lleialtat lingüística, de clara pertinença a una comunitat lingüística plena, completa; una actitud que amb els anys hauria de ser un exemple per a les generacions següents.

4. Annex:

Manuscrit C-108 R-279 del Llegat Villangómez, de la darrereria de desembre de 1957. Arxiu de l'Institut d'Estudis Eivissencs.

Mi querido don Isidoro:

Aunque nos vemos casi todos los días, creo que me explicaré mejor por escrito en el asunto de que quiero ocuparme. No crea que no he vacilado al escoger la lengua para esta carta. Me decido por la castellana. Vd. se lleva un disgusto si cambio una *e* por una *i* o una *a* por una *e* y escribo «cementiri» o «mengem»; pero no se molestará en absoluto si en vez de esta última palabra escribo «comemos». ¡Nosotros somos nosotros! Y lo seguiremos siendo aunque cambiemos totalmente nuestra lengua por otra. En cambio, si aceptamos las formas catalanas, próximas, parece que hemos de renegar de nuestra personalidad. Ya sé que el caso no es exactamente el mismo, pero en el fondo hay una gran similitud.

¿Como escribiría Vd., don Isidoro: «Ahir a la tarda vaig vore un home que es va menjar dasset llengües i es va beure un got d'aigua baix d'un ametler» o «Ahir en sa tarda vaig veure un home que es va menjar disset llengos i es va beure un got d'aigo davall un ametller»? ¿Y como pronunciaría la *e* tónica de «beure», neutra o abierta? Pero la pregunta es ociosa. Vd. lo escribiría y pronunciaría, siguiendo sus principios, de la primera manera, porque ¡nosotros somos nosotros! Es decir, en este caso, de la ciudad, frente al campo o una parte del campo. Bien, el ejemplo es exagerado. Pero sirve para hacer ver que la lengua puede subdividirse todo lo que se quiera. Esto, hablando, no presenta grandes inconvenientes; pero escribiendo, creo que hemos de tender a la mayor unificación posible.

Vd. mismo lo ha hecho algunas veces, aunque reconozco que ha sido bastante consecuente. Dice en «Mirratges»: «He vist *vaixells* que volen», «un món *enderrocat*», «portaven *els* dos morts baix de *la* blanca vela». Y en «S'aufabeguera»: «aquesta *flaire* pagesa». En ibicenco podríamos decir «olor», «perfum», «aroma». Vd. ha aceptado algunas palabras cata-

lanas; yo más, y por sistema. Aquí hay sólo una cuestión de grado, no de principios.

Vd. se ha inclinado, con perfecto derecho, por una poesía dialectal, frente al catalán académico que yo he cultivado. Algo semejante a lo que Vd. con sus «Dialectals», hizo Gabriel y Galán con sus «Extremeñas». Ya recordará Vd.: «Señol jue, pasi usted más alanti, i que entrin tos esos...» Afortunadamente, pocos le han seguido por ese camino. Recuerdo uno, Luis Chamizo: «_____». Obrando de este modo, tendríamos cien maneras de escribir el castellano, doscientas de escribir el francés, quinientas el italiano. ¡Qué confusión! Pero los escritores que cultivan estas lenguas han renunciado a sus formas regionales, tan legítimas como las ibicencas, y han escrito en una lengua única, para todos. Mejor dicho, la lengua se ha ido formando con las aportaciones de todos, escritores, gramáticos y académicos.

Con el catalán ha pasado algo semejante, pero ha tenido que hacerse en menos tiempo, desde la «Renaixença». Algunos escritores se han distinguido en esta tarea de ir haciendo una lengua culta, literaria, unificada, lo que se ha llamado la «llengua comuna»: Verdaguer, con su genio lingüístico, en primer término; luego los mallorquines, Carner y otros. En esta lengua se han aceptado formas de todas las comarcas, y tras muchas luchas, forcejeos y discusiones, se ha llegado a un catalán común y literario, apto para cualquier cultivo, si no definitivo, muy preciso y reglamentado. El trabajo, como Vd. sabe, ha sido enorme, pero muy inteligente, y hoy se han aceptado sus resultados unánimemente. No se trata –la frase es desgraciada– de un catalán de las Ramblas. Un barcelonés diría «aixís», «llenga», «n'hi han dugues». El escritor de Barcelona tiene que sacrificar muchas formas que le son habituales. ¿Que nosotros hemos de sacrificar todavía más? Es natural: no hemos contribuido como ellos a la «Renaixença», no hemos cultivado la lengua tanto como ellos ni hemos desarrollado su actividad gramatical y léxica, no ocupamos su posición central ni somos en tan gran número; ni nació de aquí el catalán, sino que

nos llegó con los conquistadores. Yo acepto que nos conquisten lingüísticamente de nuevo, en favor de una unidad; pero sucede que ellos han sido conquistados en muchas cosas. Un gran poeta nació cerca de las Ramblas: Maragall. Pero no poseía el genio de la lengua y pocas cosas pudo aportar al idioma común; muchas menos, desde luego, que Verdaguer, que era de Vich, o Costa, que era de Pollensa.

Ya sé que aquí tenemos palabras y formas tan antiguas o más que las suyas, y que nuestra lengua es tan catalana como la suya, y que está tan bien dicho «anàssem» como «anéssim». Pero si se ha impuesto literariamente esta última forma, no tengo ningún inconveniente en utilizarla.

Pero hablo de «ellos» y de «su» catalán, y no están entre sí menos separados que nosotros del continente. Los ibicencos estamos tan cerca, por lo menos, del catalán oriental (de Barcelona), como los barceloneses del occidental. Un leridano dirá «lo carro», pero renunciará a los particularismos y escribirá «el carro»; así lo han hecho poetas como Agelet i Màrius Torres.

Yo escribo en catalán porque soy ibicenco, y no me considero ajeno a la lengua del «Institut» y de Fabra. Al escribir, no dudo entre el ibicenco y la lengua común; más he vacilado entre el catalán y el castellano. Sólo el amor a «mi» lengua me ha decidido por el primero. Vd. ha puesto todo su amor en el dialecto insular. No ha querido ampliar su ángulo de visión; no ha querido amar, como yo, todo lo catalán, como si fuese propio. Yo no renuncio a nada de esta lengua total, porque creo que un barcelonés, un leridano, un valenciano, un mallorquín y un ibicenco hemos de considerar todo el catalán como de cada uno de nosotros.

Si la lengua catalana hubiera tenido un desarrollo normal, como el castellano, hoy hablaríamos el ibicenco y escribiríamos en una lengua literaria sin ningún resquemor. Así lo hace un andaluz al escribir en castellano. Pondríamos nuestro orgullo en tener buenos poetas, como los andaluces tienen a Machado, Alberti o García Lorca, y no pondríamos toda nuestra pasión

patriótica y todo nuestro prestigio en decir «cementeri» en vez de «cementiri». ¿Es que es menos andaluz García Lorca que los hermanos Quintero, que escribieron tanto en andaluz? Y observe que estos escribieron dialectalmente sus comedias.

Ya supondrá Vd. por qué hablo. Cuando llegué el jueves de San Miguel, me encontré en Ebusus con mis amigos: Fajarnés, Escandell, Salvador Tur. Todos suponían que su artículo del Diario, reciente mi último libro, iba por mí. Yo llegaba con la misma idea. ¿Podía referirse a otra persona? Somos muy pocos los que aquí cultivamos nuestra lengua: Vd. y yo. Y aun nosotros dos andamos divididos y usted se rasga públicamente sus vestiduras patrióticas cuando escribo un libro sobre Ibiza en catalán literario.

No es que rechace todo su artículo. ¿Cómo voy a oponerme a que alguien escriba «micó»? Sin embargo, a pesar de mi admiración por sus artículos filológicos, encuentro que esta vez estuvo mal elegido el motivo para entrar al ataque. No por equivocado, sino por obvio y sin importancia. El mismo Fabra cita como adverbio en su gramática a «mica». Y el sufijo diminutivo -ó es catalán y corriente. Sus temores de que alguien rechazase la forma «micó» pecaban de suspicacia. No valía la pena ocuparse del asunto.

No es que considere muy útiles estas discusiones. Yo no lo convenceré a Vd. y Vd. está muy lejos de convencerme. Pero en el artículo resultaba molesta su alusión a las Ramblas y su suposición de que resulta poco ibicenco, poco menos que un crimen de lesa patria, escribir según las normas del «Institut». Estas palabras tendrán al menos una ventaja: quedarán las cosas claras, nuestras respectivas posiciones bien definidas y Vd. y yo podremos entendernos mejor en lo sucesivo. Ya le digo: sin cambiar, por mi parte, de criterio. Todavía le daré algún disgusto, publicando, si Dios lo permite, nuevos libros en catalán. Le anuncio desde ahora un nuevo libro de poemas, «La miranda», que en breve me publicará Moll en sus «Illes d'Or», y para más adelante «El cop a la terra», que saldrá en una colección de Cela.

5. Bibliografía

CIRER COSTA, F. (2003). *El seu record avança per la deserta nit dels joves (Converses amb Marià Villangómez)*. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs (Nit de Sant Joan; 22).

DUDL = COMITÈ DE SEGUIMENT DE LA DECLARACIÓ UNIVERSAL DE DRETS LINGÜÍSTICS (1998). *Declaració Universal de Drets Lingüístics*. Barcelona: Institut d'Edicions de la Diputació de Barcelona. Disponible en línia a l'adreça <http://www.linguistic-declaration.org/versions/catala.pdf>

JOAN I MARÍ, B. (2000). *Sociolingüística a l'abast*. Eivissa: Res Publica Edicions.

M[ACABICH], I. (1957). «De la tierra». A: *Diario de Ibiza*, 19 de desembre de 1957, p. 3.

MOLL, F. DE B. (1968). *Gramàtica catalana referida especialment a les Illes Balears*. Palma de Mallorca: Editorial Moll (Biblioteca «Raixa»; 72).

MOLLÀ, T. – PALANCA, C. (1987). *Curs de Sociolingüística 1*. Alzira: Edicions Bromera.

V[IDAL]. LL[ÁSER]., C. (1957). «Mariano Villangómez Llobet. *Llibre d'Eivissa*». A: *Ibiza*. [Ibiza: Instituto de Estudios Ibicencos], 2ª época, nº 4, p. 45-46.

VILLANGÓMEZ I LLOBET, M. (1947). «Cementiri rural». A: *Ibiza* [Ibiza: Sociedad Cultural y Artística Ebusus], 1ª época, nº 25, p. 425-426.

————— (1957). *Llibre d'Eivissa*. Barcelona: Editorial Selecta (Biblioteca Selecta; 238-239).

————— (1972). *Curs d'iniciació a la llengua. Normes gramaticals. Lectures eivissenques i formentereres*. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs.

————— (1974). *Eivissa. La terra. La història. La gent*. Barcelona: Editorial Selecta (Biblioteca Selecta; 479).

————— (1978). *Curs d'iniciació a la llengua. Normes gramaticals. Lectures eivissenques i formentereres*. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs, 2a ed.

————— (2000). *El llambreig en la fosca*. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs.

WEINREICH, W. (1979). *Languages in contact. Findings and Problems*. 9a ed. The Hage: Moutons Publishers (1a ed. 1953). Edició en català: *Llengües en contacte*. València: Bromera, 1996.

ENRIC RIBES I MARÍ
INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS ■